

PERSONÁLIE

DÔSTOJNÍK ČESKO-SLOVENSKÝCH LÉGIÍ V RUSKU JÁN GUSTÁV ČIPKA (1881 – 1918)

PETER CHORVÁT – IVAN ŠTÍPALA

CHORVÁT, P. – ŠTÍPALA I.: The Officer of the Czechoslovak Legions in Russia – Ján Gustáv Čipka (1881 – 1918). *Vojenská história*, 7, 4, 2003, pp 128 – 140, Bratislava.

The authors in published study describes the life of junior lieutenant of the Czechoslovakian legions in Russia, who belonged to the most significant personalities of the Slovak military history – above all of 1st Czechoslovak resistance movement in 1914 – 1918. The biography narrates vividly the life stories of this personality within the background of wider social, political, military, cultural or multinational aspects of that time.

Military History. Slovakia. World War I. Personalities. Czechoslovakian legions in Russia.

4. mája roku 1919 sa leteckou katastrofou v Ivanke pri Dunaji nečakane zavřila „hviezdna“ životná púť generála francúzskej armády Dr. Milana Rastislava Štefánika – čelného predstaviteľa československého zahraničného odboja v rokoch prvej svetovej vojny a jedného z tvorcov Československej republiky. Štátu, ktorý sa konštituoval na troskách rakúsko-uhorskej monarchie koncom októbra roku 1918.

Je trochu paradoxné, že si smrť po generála „nepřišla“ na niektoré bojisko „veľkej“ vojny, kde roky predtým na to mala dostatok príležitostí a možností. Májová tragédia bola zároveň poslednou kapitolou k vzniku jeho kultu. Historiografické i publicistické názory na túto osobnosť novodobých slovenských dejín a československých legionárov vôbec, sa však následne v kontinuite času a ruka v ruku so zmenami politických režimov na Slovensku menili, niekedy aj diametrálne.

V slovenskej vojenskej historiografii, v publicistike i v spoločenskom vedomí nie sú, v porovnaní s osudom spomenutého generála Štefánika, dostatočne známe, vyzdvihované a pertraktované osudy ďalších legionárov – Slovákov, ktorí pre vec národného oslobodenia a Československej republiky položili svoje životy. Smrť v boji, smrteľný úraz, nákazlivá choroba ...; tieto „verné družky“ všetkých vojnových operácií od nepamäti siahali na život prostého vojaka, dôstojníka i generála, česko-slovenského zahraničného vojska (légie) v Rusku, Francúzsku a Taliansku nevynímajúc.

V súvislosti so smrťou prvého a posledného ministra vojny Československej republiky môžeme preto zdôrazniť, že takmer rok predtým sa na vzdialenej Sibíri odohrala podobná dráma. Dňa 17. mája roku 1918 na železničnej stanici Bolotnaja (dnes Bolotnoje) v blízkosti mesta Tomsk nešťastnou náhodou spadol pod kolesá idúceho vlaku veliteľ 12. roty 7. československého streleckého pluku „Tatranského“ podporučík Ján Gustáv Čipka. Následkom zranení spôsobených ťažkým úrazom neskôr podľahol.

Nečakaným a bolestivým skonom tohto slovenského vlastenca-bojovníka za Slovensko a Česko-Slovensko so zbraňou v ruke, akoby navonok prestalo existovať i všetko to, čo počas svojho života uskutočnil. A jeho celoživotné dielo v rámci národno-emancipačného úsilia rozhodne nebolo zanedbateľné.

Hoci Ján Gustáv Čipka nepatril do úzkeho okruhu vedúcich činiteľov česko-slovenského zahraničného odboja v Rusku alebo odboja vôbec, predsa má svojim osobným postojom a predchádzajúcimi aktivitami nemalú zásluhu na vytvorení štátu Čechov a Slovákov v roku 1918. Žiaľ, osud k nemu nebol natoľko milosrdný, aby mu umožnil vidieť vytúžené Slovensko. Teda už nie kraje Felvidéku, integrálnej súčasti uhorského kráľovstva, z ktorého odchádzal pravdepodobne už 1. augusta roku 1914 do kataklizmy svetovej vojny.

Ak je vojenskému historikovi známe (aspoň informatívne) pôsobenie J. G. Čipku v česko-slovenských légiách v Rusku, o jeho živote pred prvou svetovou vojnou sa vo všeobecnosti vie iba veľmi málo, väčšinou encyklopedicky a s chybami. A pritom hlbšie poznanie jeho predvojnového života nám dá viaceré vysvetlenia k jeho nasledujúcim osudom.

Pri hlbkovom štúdiu prameňov a systematickom zhromažďovaní materiálu o Čipkovi sme sa mohli všeobecne oprieť o relatívne nedávno vydané knižné práce syntetického charakteru, ktoré sú však limitované priestorovým hľadiskom i eventuálnymi faktografickými nepresnosťami.¹ Memoáre niektorých jeho krajanov a spolubojovníkov z légií, prípadne ďalšia regionálna literatúra, prinášajú ďalšie konkrétne čiastkové poznatky.²

Ohľadom pôsobenia v česko-slovenských légiách je relevantným archívnym prameňom predovšetkým služobný výkaz legionára uložený vo Vojenskom ústrednom archíve v Prahe. Tento dokument však vznikol a bol skompletizovaný až po jeho smrti, a preto v ňom niektoré údaje absentujú.³ Okrem toho sme sa výsledný text snažili obohatiť aj o informácie získané zo spektra publikácií, článkov a ďalších archívnych dokumentov rôznej proveniencie, týkajúcich sa jeho života, prípadne vojenských dejín Slovenska.

Viaceré pozoruhodné dobové dokumenty, listy i fotografie vzťahujúce sa na život a smrť tohto dôstojníka č-s. légií v Rusku boli prakticky doposiaľ archivované u jeho príbuzných na Slovensku i v zahraničí. Práve vlastníctvo časti tejto vzácnje pozostalosti i priamy príbuzenský vzťah boli pre jedného z autorov tohto príspevku impulzom k ďalšiemu bádaniu. V texte sme si preto zámerne dovolili citovať rozsiahlejšie pasáže uvedených, jedinečných písomných materiálov, ktoré doposiaľ neboli publikované. Nezanedbateľným zdrojom poznatkov boli aj spomienky jeho žijúcich i zosnulých príbuzných, a samozrejme dobová tlač.

Úsilím autorov bolo po dôkladnej analýze všetkých spomenutých dostupných prameňov podať plastický obraz niekoľkých rozmerov života „muža viery, muža nádeje“ (ako ho nazval spolubojovník, takisto legionár Martin Orišek)⁴, a tým splatiť náš dlh voči nemu. Upozorniť zároveň na tie osobnosti, ktoré síce v česko-slovenskom zahraničnom odboji počas prvej svetovej vojny nestáli na jeho čele, ale neboli len anonymnou masou.

¹HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska, 4. zv., 1914 – 1939. Bratislava 1996, s. 61; Slovenský biografický slovník, A – D. Martin 1986, s. 428.

²Napr.: Archív literatúry a umenia – Slovenská národná knižnica Martin (ďalej ALU – SNK Martin), f. Samuel Daxner, sign. 80 H 12, DAXNER, S.: Župa Gemer-malohontská v dobe štátneho prevratu v rokoch 1918 – 1919, s. 6.; taktiež: Archív Múzea Slovenského národného povstania Banská Bystrica (ďalej AM SNP B. Bystrica), f. XII, prír. č. 330/64, MANICA, B.: Životopis, s. 4.; taktiež: BODICKÝ, M.: Rozpomienky a pamäti. Turčiansky Svätý Martin 1933, s. 151-152, 167, 200; taktiež: GACEK, M.: Sibírske zápisky (1915 – 1920). Turčiansky Svätý Martin 1936, s. 108-109, s. 142-149, s. 173; taktiež: Tisovec a jeho revolučné tradície. Martin 1978, s. 156, 255.

³Vojenský ústrední archív – Vojenský historický archív Praha (ďalej VÚA-VHA Praha), Služební výkaz – Ján Čipka.

⁴List Martina Oriška adresovaný (zrejme) Branislavovi Manicovi z 25. septembra 1919. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

KORENE

Pri interpretácii výnimočného života a aktivít Jána Gustáva Čipku môžeme začať tou stránkou, ktorá v zvukovej rovine jazyka vyvolá u percipienta pri prvom vneme azda i jemný úsmev na tvári. Všimnime si tú disproporciu medzi konkrétnou osobnosťou nekompromisného dôstojníka-legionára a denotátom jeho priezviska.⁵ V tejto súvislosti je zaujímavým, nielen rodinným, dokumentom *Kniha domovnj ...*, ktorú napísal na sklonku svojho života, pravdepodobne v roku 1852, Ján Čipka (Čipkai).⁶

V úvode práce autor uvádza pôvod rodiny a vznik nevšedného priezviska. Podľa jeho tvrdenia na začiatku čipkovskej (čipkaiovskej) rodiny stál evanjelický exulant z českých krajín menom Ján Pavelovič, ktorý sa po porážke českých stavov v bitke na Bielej Hore a následnom prenasledovaní príslušníkov protestantskej cirkvi v Čechách a na Morave uchýlil do Uhorska. V roku 1622 údajne pricestoval do obce Horná Lehota v Zvolenskej stolici a tu sa venoval obchodu s jemnými textíliami-čipkami. Po ústupe morovej epidémie v malohontskom mestečku Tisovec sa sem v roku 1624 mal presťahovať. Korene zaujímavého priezviska sa podľa autora textu začínajú práve tu: „Než ponewádz známo bylo, že on z obyvatelný lehotskýmý z čypkamy kupčil, a pritom jeho přjmenj známe nebylo, tak se stálo, že prestálo nawždy jeho predesslé vlastnj přjgmenj Pawelovič, ale nazwan jest Csipkaij. Ján, gakž se gmenowal dle krestnjho gména, a tak zde 1624. roku počátek swého bydlenj skutečně zaugal ...“⁷

Teória o prenesení všeobecného názvu súvisiaceho s profesiou do sféry vlastných mien je v tomto prípade aplikovateľná. Podobným spôsobom vznikli aj iné priezviská.⁸ Existenciu exulanta ako zakladajúceho člena rodiny sa nám však zatiaľ verifikovať nepodarilo.

O predkoch Jána Gustáva Čipku môžeme povedať, že to boli mešťania, podnikatelia a predstavitelia evanjelickej cirkvi (laickí členovia i klérus) majúci svoje stabilné miesto v spoločenskej hierarchii mestečka „Oppidum Ferrum“ – Tisovec. Viacerí z nich však razantne prekročili hranice regiónu a zapísali sa do dejín Slovenska.

Jozef Maliak vo svojej práci o histórii Tisovca⁹ uvádza, že v roku 1760 pri práci v lese zahynuli traja poprední „nobiles“, medzi nimi aj Ján Čipkai. Ten istý autor na inom mieste textu cituje aj archívny dokument z roku 1798, v ktorom sa uvádza ďalší Ján Čipkai ako „V. Judex“ miestnej protestantskej cirkvi.¹⁰

Spomenuli sme takisto bližšie Jána Čipku (Čipkaia), autora práce *Kniha domovnj*, a jeho syna – evanjelického kňaza, národného buditeľa, romantického básnika a jedného z priekopní-

⁵Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava 1987, s. 65, definuje pojem čipka formulou: „jemný ozdobný pruh z nití alebo výšivka na plátne“.

⁶ČIPKA, J.: *Kniha domovnj*, obsahujcy w sobe wsseligaké hospodárské příběhy, y o počátku zde w Tisowcy familii Csipkaijowské, a w mocy postawených weczy otcowských. (Dokument v archíve Tatiany Čipkovej, Bratislava); Autor textu sa narodil 25. decembra 1786 v Tisovci. Základné vzdelanie nadobudol u učiteľa Pavla Kmetiho v Rimavskej Bani a u Andreja Šramka v Padarovciach. Po vyučení za súkenníka prešiel viacerými zamestnaniami. V roku 1831 sa stal senátorom mestského magistrátu v Tisovci. Od roku 1845 do roku 1848 pôsobil ako jeden z árendátorov tisoveckej papierne a potom ako kurátor a inšpektor evanjelickej cirkvi v Tisovci. Vo vzťahu ku geneológii jeho rodiny môžeme podotknúť, že Ján Čipka bol otcom Jonatána Dobroslava Čipku. Text, ktorý vytvoril je zaujímavý aj z ligvistického hľadiska. Je napísaný slovakizovanou češtinou, hoci spisovná slovenčina bola kodifikovaná už v roku 1843.

⁷ČIPKA, ref 6, s. 4.

⁸K tejto zaujímavej lexikologickej problematike môžeme uviesť ďalšie priezviská, ktoré vznikli podobným spôsobom presunu. Napr.: *Voštinár* alebo *Voskár* (označenia výrobcov vosku a sviečok), *Mistrik* (archaický názov, odvodený z nemčiny, pre lesného robotníka a výrobcu drevného uhlia), *Tokár* (archaický názov pre sústružníka), *Halenár* (označenie výrobcu vrchného voľného mužského odevu – haleny), *Struhár* (archaický výraz pre výrobcu strešných šindľov a iných drobných drevených predmetov), *Kolesár* alebo *Kolár* (výrobca kolies), *Kováč* alebo *Kovaľ*, *Stolár*, *Olejár*, *Rybár*, *Rybnikár*, *Debnár* a iné.

⁹MALIAK, J.: *Tisovec v minulosti* (Reedícia). Tisovec 1998, s. 28.

¹⁰Tamže, s. 86.

kov literárnej tvorby pre slovenské deti Jonatána Dobroslava Čipku (Čipkaia).¹¹ Medzi príbuznými však nachádzame aj breznianskeho advokáta a podnikateľa, mecena slovenského národného hnutia najmä v rokoch matičných Jána Čipku (Čipkaia).¹² Naostatok, otec legionára bol mlynár a v zápisnici Spoločenského spolku tovarišov Tisovca z konca 19. storočia figuruje niekoľko ďalších Čipkovcov.

V kontinuite vývinu slovenského národa tá vetva rodiny, z ktorej pochádzal aj Ján Gustáv Čipka postupne prestala v pravopise i vo výslovnosti používať maďarskú koncovku – i v priezvisku. Domnievame sa, že sa tak stalo približne v polovici 19. storočia. Ostalo teda iba priezvisko Čipka. Toto priezvisko je v Tisovci, v súčasnom okrese Rimavská Sobota, a aj inde, dodnes frekventované.

Celkovo možno povedať, že čipkovská rodina v spojení s tisoveckým prostredím boli ideálnymi predpokladmi pre zrod významnej osobnosti, akou sa Ján Gustáv Čipka neskôr nesporne stal.

ŽIVOT A PÔSOBENIE JÁNA GUSTÁVA ČIPKU PRED PRVOU SVETOVOU VOJNOU

Ján Gustáv Čipka sa narodil v spomínanom malohontskom mestečku Tisovec 28. septembra roku 1881. Bol jediným dieťaťom mlynára Gustáva Čipku a Márie rodenej Struhárovej. Zo zachovanej korešpondencie môžeme vydedukovať, že Ján Gustáv Čipka mal svojich rodičov veľmi rád a bol na nich silne citovo naviazaný. Zo strany otca i matky sa mu dostalo v detstve dostatok lásky, pozornosti (ako jedinému dieťaťu), a aj vštepenej hrdosti na slovenský národ. Práve tento posledný moment musíme zdôrazniť. Záverečné dve desaťročia 19. storočia boli vysilujúcou skúškou slovenského národného života. Po zákaze činnosti Matice slovenskej a zatvorení troch slovenských gymnázií, bol to boj o národné udržanie sa, v ktorom nie každý obstál.

Mladý Gusto, ako ho v rodine a medzi priateľmi volali, absolvoval ľudovú evanjelickú školu vo svojom rodisku. Potom sa vzdelával na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici a u kňaza Michala Bodického v Pondelku. Nižšie gymnaziálne vzdelanie nadobudol úspešným vykonaním skúšok na evanjelickom gymnáziu v Banskej Bystrici. Svoje vzdelanie si chcel zvyšovať v Sedmohradsku, kde maďarizačný tlak nebol natoľko výrazný.

V júni 1900 Čipka zmaturoval na rumunskom gymnáziu v sedmohradskom Brašove (Braşov). Maturant krátko pred ukončením školy v liste rodičom píše: „Čím starším sa stáva človek, tým viac sa presvedčuje, že on veru ešte nevie nič.“¹³ Práve táto takpovediac shelleyovská myšlienka potvrdzuje vlastnosť, ktorú si na ňom neskôr všimli aj iné osoby: trpezlivosť pohľad na svet a kritické zhodnotenie vlastných vedomostí a schopností.

Späťne môžeme podotknúť, že počas štúdia na tejto škole sa mladík zapojil aj do študentského hnutia za emancipáciu nemaďarských národov v Uhorsku. Práve v spomínanom maturitnom mesiaci v júni 1900 bol popredným signatárom študentského manifestu publikovaného v Brašove pod titulom *Pro patria, pro libertate, pro natione! – Litteris et virtuti.* –¹⁴

¹¹O osobnosti Jonatána Dobroslava Čipku pozri bližšie: KRAUS, C.: Jonatan Dobroslav Čipka. In: Literárne postavy Gemera 1, 1969, s. 121-133; taktiež: Jonatan Dobroslav Čipka – August Horislav Škultéty. (Materiály z celoslovenskej vedeckej konferencie o ich živote a diele konanej dňa 7. júna 1969 v Tisovci pri príležitosti osláv 150. výročia narodenia, Bratislava 1970.)

¹²Bližšie pozri: Slovenský biografický slovník, A – D. Martin 1986, s. 428.

¹³List Jána Gustáva Čipku rodičom z 20. apríla 1900. (Dokument v archíve Tatiany Čipkovej, Bratislava.)

¹⁴*Pro patria, pro libertate, po natione! – Litteris et virtuti.* – (Dokument v archíve Ivana Štipalu, Oxford.)

J. G. Čipka bol už počas svojho brašovského pobytu veľmi predchnutý myšlienkou stať sa lekárom. Dňa 12. októbra toho roku (1900) bol slávnostne zapísaný ako študent lekárskej fakulty cisársko-kráľovskej univerzity vo Viedni.¹⁵ Tok štúdia medicíny sa u Čipku prvýkrát prerušil v roku 1902. Predpokladáme, že aktívna účasť na študentskej demonštrácii¹⁶ a vnútorné znechutenie nad pomermi v škole boli dôvodom prvého prerušenia vzdelávania sa po letnom semestri uvedeného roku.¹⁷

Prerušiac štúdiá musel Ján Gustáv Čipka v nasledujúcom čase vyriešiť akútnu otázku prezenčnej vojenskej služby. Ako vtedy každý absolvent gymnázia aj on mal nárok na službu jednoročného dobrovoľníka. Z viacerých zložiek rakúsko-uhorskej armády si Čipka pre výkon vojenskej služby zvolil „kráľovnú zbraň“ – pechotu. Dvanásť mesiacov potom odslúžil, pravdepodobne v roku 1903, vo významnom centre rakúsko-uhorskej brannej moci, sídle veliteľstva armádneho zboru XIV – v Innsbrucku. Z obdobia jeho vojenčiny sa zachoval list, ktorý napísal rodičom do Tisovca ešte pred ukončením základného výcviku a prevelením k jednotkám. Tento zaujímavý dokument reflektuje viaceré problémy a tienisté miesta vtedajšieho kasárenského života i rakúsko-uhorskej armády vôbec. Nebude nezaujímavé uviesť z tohto listu niektoré úryvky s kritickými postrehmi, v ktorých glosuje „*hlúpu nudu kasárnického života*“.¹⁸

Stretol sa a musel vyrovnáť s dovtedy nepoznaným problémom, ktorý sa vo vojenskom slangu označoval a naďalej označuje hrubým výrazom „buzerácia“.¹⁹ K javu, pomenovanému týmto vulgárnym termínom, ktorý naliehavo a prenikavo zasahoval do jeho života, zaujíma v liste nasledujúce stanovisko: „Každý deň musíme pokojne vypočúť tie isté viac-menej hrubé urážky od poddôstojníkov, každý deň dôstojníkove kus jemnejšie, ale v podstate práve tak urážlivé narážky, každý deň jeho krik, jeho hnev. Spočiatku to divné pripadá človeku, hnevá, uráža, smúti ho to, ale pozdejšie, keď zvykne a keď sa presvedčí, že ten krik a hnev bol veľmi málo oprávnený, ba obyčajne nespravedlivý, potom človek otupie a nemrzí ho to ...“ Čipka v liste textovo spredmetnil i národnosť, „pestrosť“ rakúsko-uhorskej armády v rámci jednotky: „Teda po prvé, čo sa národnosti týka, sú tu: 7 Maďari, 6 Nemci, 2 Česi a ja Slováč. Z Uhorska sme ôsmi a z Rakúska tiež toľkí. Žijeme dosť svorne, napriek tej rozmanitosti; hádok, alebo roztržiek pre národnosť tak rečeno ani niet, čo je veru dosť divné.“ V nasledujúcej vete však predsa len preblyсне vtedajší hlboko zakorenený oficiálny pohľad Maďarov na Slovákov: „Len kedy-tedy mi chce daktorý Maďar nadišputovať, že som ja nie žiaden Slováč, ale Maďar, lebo som sa vraj v Uhorsku narodil, som uhorský občan atď....“²⁰ Možno povedať, že povinná vojenská služba Čipku ešte viac utvrdila v jeho národných i osobných postojoch.

Splniac si všetky svoje povinnosti voči štátu sa rozhodol naďalej pokračovať v štúdiu medicíny. Podľa informácií získaných z Archívu Viedenskej univerzity absolvoval letný semes-

¹⁵Matrikelschein (medicínskej fakulty cisársko-kráľovskej univerzity vo Viedni). (Tamže.)

¹⁶Na margo tejto kauzy možno uviesť, že dôvodom demonštrácie bol údajne profesor anatómie, ktorý počas prednášok slovanských študentov potupoval. Neskôr pri skúškach im zámerne sťažoval a znepríjemňoval štúdium. Študenti, ktorých sa tieto veci priamo týkali, údajne dvakrát oficiálne protestovali u dekana a kolektívne žiadali iného skúšajúceho, no bezvýsledne. Podľa informácií manželky J. G. Čipku niektorí rozhorčení študenti po dekanovej nekompromisnej odpovedi vrhali do obkladov prednáškových siení nože a povybíjali aj okná na aule univerzity. Toto bolo údajne dôvodom policajného zákroku a následného zatknutia niekoľkých študentov. Medzi nimi sa mal náhodne nachádzať aj J. G. Čipka. (List Emílie Čipkovej adresovaný Ivanovi Štípalovi zo 4. januára 1970. Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

¹⁷Za poskytnutie informácií o priebehu štúdia J. G. Čipku na lekárskej fakulte viedenskej univerzity úprimne vďačíme pracovníkom Archívu Viedenskej univerzity vo Viedni, Rakúsko.

¹⁸List Jána Gustáva Čipku rodičom zo dňa 29. apríla roku 1903. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

¹⁹Bližšie o tomto výraze vojenského slangu pozri: HODÍK, M. – LANDA, P.: Encyklopedie pro milovníky Švejska s mnoha vyobrazeními, 2. zv. Praha 1999, s. 52-53.

²⁰List Jána Gustáva Čipku rodičom z 29. apríla 1903. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

ter študijného roku 1903 – 1904, zimný semester roku 1904 – 1905, zimný a letný semester roku 1905 – 1906. Potom štúdiá na dlhšiu dobu opäť prerušil, aby ich po letnom semestri roku 1909 definitívne ukončil. V jeho rozhodnutí opäť prerušiť a neskôr ukončiť štúdium však už zohrali rolu iné, pravdepodobne rodinné, stimuly.

K jeho prerušovanému viedenskému pobytu možno ešte uviesť, že sa tu zrejme (podľa spomienok jeho manželky) zapojil do práce v slovanskom študentskom spolku „Národ“.²¹

Dňa 12. novembra 1907 si Čipka vzal za manželku slečnu Emíliu Manicovú. Z tohto manželstva sa postupne narodili štyri deti: Ján (1908 – 1945), Viera (1909 – 1995), Tatiana (1911 –) a Mária (1914 –).

Počas svojej prítomnosti v rodisku sa v plnej miere začal zúčastňovať na „národnej“ roli dedičnej“, (ako sa dobovo, podľa veršov Jána Kollára, nazývala národno-emancipačná práca). Zásluhou Dr. Samuela Daxnera, synovca významného predstaviteľa slovenského revolučného hnutia rokov 1848 – 1849 Štefana Marka Daxnera, sa tu sľubne rozvíjali kultúrne i hospodárske aktivity vo viacerých smeroch. Z kultúrno-spoločenskej práce možno spomenúť divadelníctvo, šachový a čitateľský krúžok, spevokol a hudobný (tamburášsky) orchester, dobrovoľné hasičstvo, tajnú organizáciu „Sokol“ a ďalšie formy.

Čipka sa agilne zapojil do práce v spomínanom divadelnom združení, v šachovom krúžku, v spevokole a v organizácii „Sokol“.²² Na okraj možno podotknúť, že sokolské myšlienky prišiel do Tisovca JUDr. Vladimír Daxner.

Advokát a „politický samorast“ Ludovít Bazovský²³ údajne Čipkovi po založení Všeobecnej úverovej banky, účastinnej spoločnosti v Lučenci, v roku 1908 ponúkal miesto účtovníka.²⁴ Ak je táto informácia pravdivá, zapadá pomerne presne do vtedajších Bazovského aktivít „priťahnut“ do Novohradu viac slovenských inteligentov. Podľa spomienok manželky, však Čipka ponuku odmietol s tým, že „pisárom nechce byť“.²⁵

Vzhľadom na svoje zamestnanie poľnohospodára i na nedokončené štúdiá J. G. Čipka pociťoval potrebu ďalšieho nutného prehlbovania svojich vedomostí. V študijnom roku 1911 – 1912 preto nastúpil do druhého semestra dvojročnej Kráľovskej českej akadémie hospodárskej s poľnohospodárskym zameraním v Táboře, ktorá mala vo vtedajšom slovanskom svete veľmi dobré renomé.²⁶

Študujúc v Čechách sa mohol konkrétne presvedčiť o úrovni a úspechoch českého národného hnutia a zároveň ich porovnať so slovenskými snahami. Mal tu dostatok možností vytvoriť si vlastný názor na český národ a možnosti prípadnej ďalšej spolupráce medzi oboma národmi v budúcnosti.

Keďže rozloha pôdy, ktorú Čipka vlastnil, sa mu zdala k užívaniu primalá, prenajal pred prvou svetovou vojnou od miestnej evanjelickej cirkvi v Tisovci ešte 120 hektárov.²⁷ Zároveň nakúpil ovce, dobytok, najal pomocných poľnohospodárskych robotníkov a s manželkou začali „krásne gazdovať“.²⁸ Idyla však netrvala dlho.

²¹List Emílie Čipkovej adresovaný Ivanovi Štípalovi zo 4. januára 1970. (Tamže.)

²²Tisovec a jeho revolučné tradície. Martin 1978, s. 156, 255.; VÚA-VHA Praha, Služebný výkaz – Ján Čipka.

²³O zaujímavej, no kontroverznej osobnosti Ludovíta Bazovského pozri bližšie: HOLEC, R.: Zabudnuté osudy. Martin 2001, s. 104-133.

²⁴List Emílie Čipkovej adresovaný Ivanovi Štípalovi zo 4. januára 1970. (Dokument v archíve Ivana Štípala, Oxford.)

²⁵Tamže.

²⁶Státní okresní archiv Táboř, Dvanáctá výroční zpráva o Královské české akademii hospodářské v Táboře za studijní rok 1911 – 1912. Tábor 1912, s. 62.; O význame akadémie pozri: KORÁLKA, J.: Vznik tábořského muzea roku 1878. Dokumentační řada Tábor 11/2. Tábor 1978, s. 14-15.

²⁷Tamže.

²⁸Tamže.

V RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDE A V ZAJATÍ

Vypuknutie prvej svetovej vojny v lete 1914 prerušilo všetky Čipkove plány a viac-menej pokojný život v Tisovci. Zároveň tieto udalosti preňho znamenali vytrhnutie z rodinného kruhu. K náhradnému práporu marmarošihot'ského 85. pluku c. a k. armády „baróna Gaudernaka“ zrejme narukoval už 1. augusta 1914. Národnostné zloženie tohto útvaru na začiatku konfliktu bolo dost' rôznorodé, čo si v svojich spomienkach všimol aj vtedajší veliteľ 4. rakúsko-uhorskej armády generál M. Auffenberg.²⁹

O funkčnom zaradení Jána Gustáva Čipku v 85. pešom pluku, v časovom rozpätí niekoľkých desiatich mesiacov (od augusta 1914 do polovice mája 1915), nemáme mnoho informácií. V prehľade veliteľov z 26. augusta 1914 je evidovaný ako kadet (hadapród) pri 2. náhradnej stotine (rote).³⁰ Z toho vyplýva, že na front odišiel pravdepodobne s niektorým nasledujúcim pochodovým práporom. Bojov s ruskou armádou sa však zrejme zúčastnil.³¹ Poslednou hodnosťou, ktorú Čipka dosiahol v rakúsko-uhorskej armáde, bola hodnosť práporčík (Fähnrich).

Vieme, že 85. peší pluk aktívne zasiahol do bitky pri Komarówe, neskôr spolu s ostatnými útvarmi košickej 27. pešej divízie c. a k. armády zvädzal ústupové boje s ruskými vojskami. Zimu 1914 a začiatok jari 1915 útvar strávil pozičným bojom v blízkosti pôvodných hraníc Uhorska.³²

Vyčerpávajúce pochodové presuny, neustály pobyt v poľných podmienkach, bojové operácie vedené často bez koordinácie s inými útvarmi a bez adekvátnej palebnej podpory delostrelectva, nedostatočné denné dávky potravín, fyzické tresty u mužstva (napríklad vyvážovanie) a hrozba smrti v boji: to všetko bola paleta vonkajších komponentov atakujúcich Čipkovo vedomie.

K tomu sa uňho pridávali aj stimuly vnútorné. A to predovšetkým problém boja proti príslušníkom ruského národa, ku ktorému, podľa nášho názoru, prechovával už pred vypuknutím vojny sympatie. Podľa spomienok jednej z dcér sa počas frontovej služby v rokoch 1914 – 1915 zastavil doma v Tisovci iba raz (zrejme išlo o čerpanie riadnej dovolenky).³³ Pravdepodobne vtedy poslednýkrát vo svojom živote videl manželku a deti.

16. mája 1915 v skorých ranných hodinách vyrazil 85. peší pluk do útoku na obranné línie ruskej armády pri obci Lutków.³⁴ Tento ofenzívny tlak bol súčasťou veľkej ofenzívy centrálnych mocností, začiatkom ktorej bol prielom pri obci Gorlice 2. mája 1915. Nasledujúci deň po uvedenom útoku 85. pešieho pluku, 17. mája 1915, bol J. G. Čipka zajatý v lokalite Lisovice (?).³⁵ Bohužiaľ, o okolnostiach jeho zajatia nemáme doposiaľ konkrétne informácie. Práve preto sme sa obmedzili na stručný opis aktivít útvaru v týchto dňoch. Teoreticky sú možné viaceré realizácie, medzi nimi aj tie, že Čipka mohol k protivníkovi dezertovať alebo sa dobrovoľne vzdať. Séria úspešných ofenzív centrálnych mocností začínajúcich spomínaným prielomom pri Gorliciach, keď pochodové prúdy pechoty postupujúcej cisársko-kráľovskej ar-

²⁹KOMARÓW-AUFFENBERG, M.: *Aus Österreich-Ungarn Teilname am Weltkriege*. Berlin – Wien 1920, s. 160.

³⁰MÁTYÁS, S.: *A máramaros-ugocsa megyei 85-ik gyalogezred története 1914 – 1918*. Budapest 1941, s. 55; Je zaujímavé, že v tejto istej jednotke je evidovaný aj záložný dôstojník s totožným menom a priezviskom Ján Čipka (Csipka) v hodnosti poručík.

³¹Sprostredkované o tom informuje jeho manželka v liste sestre: „Gusto už písal z Karpát, že je ešte zdravý, ale ich teraz dali do prvej línie. No, dúfame, že ho Boh aj teraz ochráni.“ List Emílie Čipkovej Júlii Fajfrovej, nedatované (pravdepodobne rok 1915). (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

³²Podrobne pozri: MÁTYÁS, ref 30.

³³Spomienky Tatiány Čipkovej na Jána Gustáva Čipku. (Dokument v archíve Petra Chorváta.)

³⁴MÁTYÁS, ref 30, s. 241.

³⁵VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Ján Čipka; Miesto zajatia, v porovnaní s uvedenou lokalitou, nie je celkom zrejme. Tri dni pred útokom na ruské pozície (útok sa začal 16. mája) 85. pluk postupoval cez obec Liskowate. Totožnosť názvu tejto obce s miestom zajatia však nie je (nateraz) možné konfrontovať s iným dokumentom.

mády boli značne „roztiahnuté“, prípadne dočasný zmätok v jednotkách, vytvárali ideálny kontext aj pre spomenuté alternatívy.

V období leta 1915 sa tak okrem iných dostali do zajatia napríklad aj neskorší legionári Dr. Janko Jesenský³⁶ či Jozef Gregor-Tajovský.

V máji roku 1915 teda definitívne prestala bojová účasť J. G. Čipku v uniforme rakúsko-uhorskej armády. Nasledovala cesta do ruského zajatia, ktoré bolo, vzhľadom na hospodársky stav cárskeho impéria v rokoch prvej svetovej vojny, pre nejedného bývalého rakúsko-uhorského dôstojníka i vojaka poslednou etapou života. Všetky miesta jeho pobytu v zajateckých táboroch nateraz nepoznáme. V jeho osobných archívnych dokumentoch sú uvedené iba dve posledné lokality, a to Caricyn (dnes Volgograd) a Saratovská.³⁷ V zajateckých táboroch si postupom času získal významné postavenie medzi českými a slovenskými zajatcami. Najmä svojou rozhladenosťou, vedomosťami z humanitných vied, osobitne zo štúdia medicíny, ako aj znalosťou ruského jazyka. S viacerými Slovákami – neskoršími legionármi nadviazal aj pevné priateľstvo.

LEGIONÁR

Ján Gustáv Čipka strávil v ruskom zajatí dva roky. Obrat v jeho živote rakúsko-uhorského zajatca bol podobne ako u iných neskorších legionárov spôsobený zmenou názorov v ruskom velení na otázku zajatcov. Konkrétne išlo o problematiku ich diferenciacie, a s tým súvisiace potenciálne využitie. K prehodnoteniu týchto postojov u vedúcich ruských vojenských činiteľov prispeli predovšetkým vojenské úspechy česko-slovenských jednotiek, nasadzovaných do bojov v rámci ruskej armády, najmä však víťazná bitka pri ukrajinskom Zborove 2. júla 1917.

J. G. Čipka využijúc priaznivý obrat vojensko-politickej situácie vstúpil 24. júna roku 1917 dobrovoľne do česko-slovenských légii v Rusku. Tu možno podotknúť a upozorniť, že v tom istom mesiaci sa začala legionárska kariéra aj jeho bratanca Karola Čipku. (Medzi historikmi existujú tendencie zámény oboch legionárov.)³⁸

Už v prvej fáze pôsobenia v tomto revolučnom vojsku sa Čipka prezentoval ako jedinečná, nezameniteľná osobnosť, ktorá svojimi dispozíciami (psychickými i fyzickými) vyvolávala pozornosť, úctu i rešpekt spolubojovníkov. Nebude preto azda na škodu uviesť dlhšiu pasáž z listu legionára Martina Oriška³⁹, v ktorej spomína na svoje prvé stretnutie s Jánom Gustávom Čipkom: „Dňa asi-25. júna 1917. roku prišlo nás niekoľko do Borispolu, do česko-slovenského vojska. Bol teplý, jarný deň, keď nás nováčkov postavili do šíku, aby nás rozdelili a zadelili do tvoriaceho sa tam 5-ho Pražského, 6-ho Hanáckeho a 8-ho Slezského pluku ...

³⁶O pôsobení Janka Jesenského v česko-slovenských légiiach pozri bližšie biografický príspevok: ČAPLOVIČ, M.: Janko Jesenský ako legionár. In: Vojenská história, roč. 5, 2001, č. 2, s. 107-110.

³⁷VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Ján Čipka.

³⁸Karol Čipka, šikovateľ (posledná dosiahnutá hodnosť) česko-slovenských légii v Rusku. Civilným zamestnaním stolár. Ako poddôstojník bansko-bystrického 16. honvédskeho pešieho pluku bol zajatý v blízkosti obce Žolkva v Haliči už v septembri roku 1914. Od júna roku 1917 bol príslušníkom česko-slovenských légii v Rusku. Pôsobil v 7. československom streleckom pluku Tatrskom, od septembra 1918 bol vedený v evidencii Československého tábora pre Slovákov v Irkutsku, v máji 1919 bol prevelený k 1. československému streleckému záložnému pluku, neskôr k samostatnej záložnej doplnovacej rote. V novembri roku 1919 bol evakuovaný do vlasti. VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Karol Čipka.

³⁹O osobnosti legionára Martina Oriška a jeho aktivitách v česko-slovenských légiiach v súvislosti s jeho písomnou pozostalosťou pozri bližšie: VALACHOVIČ, P.: Písomná pozostalosť Martina Oriška v zbierkach SNM – Historického múzea. In: Zborník Slovenského národného múzea – História 40. Bratislava 2000, s. 87-93.

Zadeľovanie prevádzal istý Čech dôstojník. Trvalo to hodnú chvíľu, kým popísal nejaký pisár všetkých všetky nacionálne. Mali sme tedy čas robiť poznámky jeden druhému z toho, čo sme okolo seba videli, pozorovali.

V tom priročí-nepamätám sa, skadiaľ prišiel-istý pán k dôstojníkovi, ktorý nás zadeľoval. Neznámy bol strednej postavy, v civilnom kabáte, nohaviciach, topánkach, klobúku. Pohyby jeho, krok, pohľad boli určité, rázne. Celému vystúpeniu jeho dodávala istej vážnosti bedlive pestovaná, hodne dlhá brada. „Snáď dajaký lekár“ myslel som si-“a preto neni ešte vo vojenskom“. „Veď Rus to na žiaden pád nebude-Tí nechodia v takom 'krojí'.

Očul som, ako sa rozprával s dôstojníkom. Ktorýsi môj sused hovorí: „To je Slovák“. – „Zdá sa i mne, no nezachytil som jasne, či to bolo po slovensky“ hovorím a pritom ostrím uši.

„Skutočne Slovák“ hovorím. „Na každý pád musíme sa k nemu dajako prihovoriť hneď po ceremónii“ robil som plány susedom. Bol som veľmi rád, že som sa stretol so Slovákom inteligentom v Borispoli ... Ešte v ten deň sme sa oboznámili. Bol to brat Ján Gustáv Čipka.“⁴⁰

Po prijatí do česko-slovenských légií bola Čipkovi udelená hodnosť podporučíka. Zaradili ho k formujúcemu sa 7. pešiemu pluku, ktorý mal od 25. augusta 1917 oficiálny názov 7. československý strelecký pluk „Tatranský“. 21. júla 1917 sa dostavil Čipka k útvaru a rozkazom 28 §5 bol dočasne menovaný za veliteľa jeho 12. roty. Od 14. augusta toho roku sa stal na základe rozkazu 53 §6 riadnym veliteľom tejto jednotky.⁴¹

Na margo 12. roty 7. „Tatranského“ pluku možno poznamenať jednu jej špecifikáciu v rámci útvarov rozrastajúceho sa česko-slovenského armádneho zboru. Drvivú väčšinu tejto roty v čase Čipkovho velenia tvorili Slováci. Slúžili v nej také osobnosti vojenských dejín Slovenska ako Rudolf Slabej (zomrel na týfus dňa 12. marca 1920)⁴², Branislav Vladimír Manica a Pavol Kuna (neskôr obaja československí generáli), Ladislav Bodický, Martin Orišek, Mikuláš Gacek (neskôr známy aj ako kultúrny pracovník, spisovateľ a prekladateľ), pravdepodobne i JUDr. Vladimír Daxner a ďalší. Vzhľadom na spomenuté zastúpenie Slovákov v tejto jednotke je pochopiteľné, že ppor. J. G. Čipka vybavoval agendu roty i velil po slovensky.

Počas formovania 7. „Tatranského“ pluku v Borispole sa aktívne zúčastňoval aj na diskusných stretnutiach legionárov-Slovákov.

V letných mesiacoch roku 1917 začalo do česko-slovenských légií v Rusku konečne pribúdať väčšie množstvo bývalých rakúsko-uhorských zajatcov – z radov Slovákov. Komplexne možno povedať, že v porovnaní s česko-slovenskými légiami v Taliansku, Francúzsku a v Srbsku ich počas pôsobenia légií na tomto území slúžilo najviac (približne 6 000).⁴³ Bolo to spôsobené tým, že väčšina útvarov rakúsko-uhorskej armády s väčším zastúpením Slovákov (ako potenciál zajatcov vhodných pre vstup do légií) bola v prvých troch rokoch vojny viazaná práve na ruský front.

Adekvátne s nárastom počtu Slovákov v česko-slovenských légiiach v Rusku sa stala čoraz naliehavejšou otázka ich umiestňovania k jednotlivým útvarom. Konkrétne išlo o to, či sústreďovať alebo nesústreďovať Slovákov v samostatných jednotkách č-s. légií. Už tu sa konkrétne prejavili medzi samotnými slovenskými príslušníkmi česko-slovenských légií v Rusku rozpory, prameniace v diferenciácii názorov na riešenie tohto problému. Do týchto názorových sporov bol vťahovaný aj Čipka. Ako neochvejný zástanca slovenského jazyka (ktorý však má zo západnej skupiny slovanských jazykov najbližšie práve k češtine) sa prikláňal k alternatíve koncentrovať Slovákov spolu.

⁴⁰List Martina Oriška adresovaný (zrejme) Branislavovi Manicovi z 25. septembra roku 1919. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

⁴¹VÚA-VHA Praha, Služebný výkaz – Ján Čipka.

⁴²VÚA-VHA Praha, Služebný výkaz – Rudolf Slabej.

⁴³HRONSKÝ, KRIVÁ, ČAPLOVIČ, ref 1, s. 66.

Ohľadom pomerného zastúpenia Slovákov v 7. „Tatranskom“ pluku, čo bolo hlavným polemickým bodom diskusií legionárov, sa nakoniec prijalo riešenie vyjadrené pomerom 1 : 2 v prospech Slovákov.⁴⁴

Menej známou aktivitou Jána Gustáva Čipku v česko-slovenských légiiach je jeho práca na spropagovaní myšlienky česko-slovenského odboja medzi slovenskými krajanmi žijúcimi v Spojených štátoch amerických.

8. októbra 1917 (podľa pravoslávneho kalendára 21. 10.) sa v Brzezanoch, kde bol vtedy 7. „Tatranský“ pluk dislokovaný, konalo zhromaždenie slovenských príslušníkov česko-slovenských légii v Rusku. Na zhromaždení bola prijatá rezolúcia,⁴⁵ ktorej doručením do Ameriky bol poverený Ján Janček mladší. Signatármi tohto dokumentu boli: Ján Gustáv Čipka, Martin Orišek, Rudolf Slabej, Jozef Papšo, Ján Kulík, Rudolf Klačko, František Rybárik, Michal Kuchárik, Miloš Smetana, Jozef Gregor-Tajovský, Rudolf Viest, Ferdinand Čatloš a Branislav Manica. Zhodou okolností poslední traja menovaní sa neskôr v časovej postupnosti stali generálmi, no v rozličných etapách histórie a štátoprávneho usporiadania slovenského národa v 20. storočí. Podľa spomienok Martina Oriška vkladal Čipka do rezolúcie veľké nádeje.⁴⁶

Dňa 6. januára 1918 bol ppor. Čipka prevelený do mesta Pirjatín. Tu absolvoval dvojmesačný kurz pre veliteľov rôt a práporov, ktorý bol zrealizovaný pri 2. divízii česko-slovenských légii. Po jeho ukončení sa dňa 26. februára vrátil späť k svojmu materskému útvaru.

Posledné mesiace jeho života sú úzko spojené s postupným transportom československého armádneho zboru na východ, ktorý bol vynútený vývojom vojensko-politickej situácie v revolučnom Rusku po podpísaní brestlitovského mieru. Domnievame sa, že Čipka pociťoval značné rozčarovanie a sklamanie nad situáciou v Rusku po októbrovej revolúcii. Azda stratil množstvo ilúzií o krajine, ku ktorej sa v minulosti upierali jeho myšlienky. Podľa spomienok Mikuláša Gaceka ppor. Čipka vývin politických pomerov v Rusku „ťažko znášal“.⁴⁷

Začiatkom druhej dekády mája 1918 sa niektoré ešalóny (vlakové transporty) 7. „Tatranského“ pluku nachádzali už v blízkosti mesta Tomsk. Dňa 17. mája sa ppor. J. G. Čipka rozhodol služobne odcestovať do Novonikolajevska (dnes Novosibirsk), kde bolo ešte dislokované stanoviisko štábu 7. pluku. A na stanici Bolotnaja (dnes Bolotnoje), kadiaľ vlak prechádzal, ho postihlo nešťastie.

Z údajov legionárov, žijúcich i zosnulých príbuzných môžeme približne vydedukovať, že príčinou ťažkého úrazu mohla byť chvíľková mdloba a strata rovnováhy pri otvorenom vstupe, resp. plošine, „teplušky“ (čiže obytného vagóna), kde sa pravdepodobne dôstojník nachádzal. Tu sa zrejme chcel osviežiť prúdom vzduchu. Vagón bol údajne presýtený cigaretovým dymom a takisto inými splodinami.⁴⁸ Nepriame svedectvá potom uvádzajú aj

⁴⁴PICHLÍK, K. – KLÍPA, B. – ZABLOUDILOVÁ, J.: Českoslovenští legionáři (1914 – 1920). Praha 1996, s. 114.

⁴⁵Text rezolúcie bol nasledovný: *Všetkým Slovákom v Amerike Drahí Bratia! My slovenski dobrovoľníci česko-slovenského vojska v Rusku, posielame Vám bratský pozdrav. Vy, ktorí ste nútení boli zanechať rodné krby, ktorých maďarská krutovláda zahnila do šireho sveta, Vy prví ste pociťili ťažký osud slovenského národa. Nastala doba, ktorá má riešiť budúcnosť ujarmených národov. Národne uvedomelá slovenská mládež dostanúc sa šťastne cez krvavé priekopy v oslobodenom Rusku v lone československého vojska shromažďuje sa, aby so štykami (bodákmi, poznámka autorov) v rukách vrátila sa na našu rodnú zem a oslobodila ju z rúk vraha. My bez rozdielu politických programov, bez ohľadu na vierovyznanie budeme sa vrhať na vraha a vďačne obetujeme svoje životy na blaho Slovenska v tej pevnej viere, že Vy naši bratia a sestry v Amerike, sjednotení idete s nami! Očakávame od každého syna a dcéry slovenského národa, že v tento rozhodný okamih, keď sa má riešiť, osud nášho ľudu, každý vykoná svoju povinnosť. Dovidenia na slobodnom Slovensku! V Berezani, Poltavskej gub. 8. (21.) októbra 1917. Za slovenských dobrovoľníkov: nasledujú podpisy účastníkov rezolúcie. (Citované podľa: JANOTA, D.: Volanie o pomoc. Život, roč. 18, 1968, č. 14, s. 2.)*

⁴⁶List Martina Oriška adresovaný (zrejme) Branislavovi Manicovi z 25. septembra 1919. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

⁴⁷VÚA-VHA Praha, Služebný výkaz – Ján Čipka, Stručná charakteristika Jána Gustáva Čipku.

⁴⁸List Emilie Čipkovej adresovaný Ivanovi Štípalovi zo dňa 4. januára 1970. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

problémy s krvným tlakom, ktorý mohol v sparne takisto podmieniť chvíľkovú stratu vedomia a strhnutie tlakom vzduchu na koľajnice.⁴⁹ V dôsledku toho, že k nehode došlo na stanici sa teoreticky ponúka i alternatíva, že Čipka stratil rovnováhu pri nečakanom pohybe vlaku.

Po úraze, ktorý mal za následok ťažké poranenie ruky a ďalšie zranenia, bol urýchlene prevezený do železničnej nemocnice na stanici Tomsk II. Tu v dôsledku nedostatku adekvátnych liekov, napriek vynaloženej lekárskej starostlivosti, jeho organizmus utrpel otravu krvi. Na nemocničnom lôžku legionár pomaly umieral dva týždne.

Podporučík česko-slovenských légii v Rusku Ján Gustáv Čipka v zápase so smrťou podľahol vo večerných hodinách dňa 1. júna roku 1918. Pochovaný bol 2. júna 1918 na Voznesenskom cintoríne v Tomsku.⁵⁰

Úmrtie Jána Gustáva Čipku vyvolalo v radoch jeho spolubojovníkov po počiatočnom zdesení smútok. Smrť tohto dôstojníka bola pre legionárov-Slovákov skutočne veľkou stratou. Hoci sa po jeho úmrtí aktuálne vyskytli aj názory poukazujúce v súvislosti s Čipkom na legionárske „spory ideové“ (ako o tom napísal v nekrológu aj J. Gregor-Tajovský), predsa len pieta bola nakoniec silnejšia. Napríklad ppor. Martin Orišek venoval na úpravu legionárovho hrobu 50 rubľov.⁵¹ Pri príležitosti blížiaceho sa prvého výročia legionárskej smrti zaslal tento dôstojník redakcii *Týždenníka* v Československom tábore pre Slovákov v Irkutsku aj telegram s pripomenutím tejto udalosti.⁵²

V stručnej charakteristike nebohého, ktorú vypracoval ppor. Mikuláš Gacek dňa 27. augusta roku 1919 v Krasnojarsku sa okrem iného uvádza: „Ján Gustáv Čipka bol mužom pevnej vôle, bezúhonného charakteru a človek širokého rozhl'adu. Díval sa na veci striezlivo a hlavne z všeslovanského hľadiska...Húževnate hájil rýdzosť, rázovitosť, konzervatívnosť slovenčiny a v tomto ohľade nešiel na žiadne kompromisy. Dôsledne sa pridŕžal tohto presvedčenia, ač práve ako Slovan, stojaci za ideu všeslovanského sblíženia, pevne stál na stanovisku česko-slovenskej vzájomnosti ... Ako veliteľ roty bol energický, starostlivý a nadovšetko dôsledný v každom svojom počínaní ...“⁵³

Po legionárskej smrti si jeho osobné veci prevzali švagor Branislav Vladimír Manica, ktorý celý čas bdel pri smrteľnej posteli a stál pri rakve dôstojníka, ako aj bratanec Karol Čipka. Zároveň bolo niekoľko legionárov poverených nezávisle odovzdať pozostalej rodine informácie o jeho smrti. V služobnom výkaze je pripojený i záznam z 11. novembra 1922 o započítaní služby v česko-slovenských légiách v trvaní 3 roky a 3 mesiace.⁵⁴

* * *

Po tragicky zosnulom legionárovi zostala vdova a štyri deti – polosiroty. Ťaživú situáciu rodiny bez živiteľa zvyrazňoval ten fakt, že v roku 1918 nebolo ani jedno z týchto detí osamostatné a zaopatrené. Čipkov švagor Branislav Manica v medzivojnovom období preto pozostalej rodine niekoľkokrát pomohol v rámci svojich možností. Konkrétne môžeme spomenúť, že pomáhal vybavovať penziu, aby bola rodina aspoň sčasti finančne odbreme-

⁴⁹Spomienky Lýdie Martákovvej rod. Manicovej. (Dokument v archíve Petra Chorváta.)

⁵⁰VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Ján Čipka, Hlásenie veliteľa 8. roty 12. československého streleckého pluku por. Manicu zo dňa 25. 8. 1919 v Krasnojarsku adresované veliteľovi 12. pluku.

⁵¹List Martina Oriška adresovaný (zrejme) Branislavovi Manicovi z 25. septembra 1919. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

⁵²Kópia telegramu Martina Oriška adresovaného redakcii novín *Týždenník* v Československom tábore pre Slovákov v Irkutsku. (Dokument v archíve Ivana Štípalu, Oxford.)

⁵³VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Ján Čipka, Stručná charakteristika Jána Gustáva Čipku.

⁵⁴VÚA-VHA Praha, Služební výkaz – Ján Čipka.

nená. Vdova neskôr dostala aj drobnú živnosť – hlavný sklad tabaku spolu s predajňou v Revúcej.⁵⁵

Pri deskripcii života najbližších príbuzných legionára Jána Gustáva Čipku môžeme ešte uviesť niekoľko poznámok k životu a smrti jeho jediného syna.

JUDr. Ján Čipka (1908 – 1945) sa po absolvovaní revúckeho gymnázia a vyštudovaní právnickej fakulty stal od roku 1937 justičným dôstojníkom v hodnosti majora. Aktívne sa zúčastnil protifašistického odboja a Slovenského národného povstania. Tragicky zomrel v Žiline v júni 1945.⁵⁶ Jeho život a smrť boli akoby vernou kópiou príbehu Jána Gustáva Čipku. Ani otec ani jeho syn sa nedožili 37. roku svojho života. Obom im však patrí výrazné miesto vo vojenských dejinách Slovenska, kde žijú naďalej.

ZÁVER

Prvá svetová vojna pohltila množstvo schopných, skúsených a vlastenecky cítiacich Slovákov. Z hľadiska nasledujúceho historického vývinu nie je natoľko dôležité, či padli, resp. umreli v uniformách rakúsko-uhorskej armády alebo česko-slovenských légii. Okrem osobných rodinných tragédií bolo vypuklým problémom aj to, že už nikdy potom nemohli nič vykonať pre Slovensko. A najmä v období po vzniku Československej republiky sa ich absencia vnímala veľmi citlivo. To je jeden – všeobecný moment smrti Jána Gustáva Čipku.

Treba ale hneď uviesť aj druhý, konkrétny rozmer. Jeho meno je a bude navždy spojené predovšetkým s bojom za národné oslobodenie a s česko-slovenskými légiami. S tou významnou kapitolou dejín Slovenska, keď niekoľko tisíc Slovákov prvýkrát od revolúcie rokov 1848 – 1849 opäť pozdvihlo zbraň za národné oslobodenie. Ján Gustáv Čipka preto spolu s Dušanom Kardošom, Dušanom Hatalom, Štefanom Fajnorom, Petrom Zacharom a ďalšími ruskými legionármi patria na piedestál slovenských dejín, keďže položili za národ svoje životy.

Prvoradou snahou autorov bolo týmto príspevkom uchrániť osobnosť Jána Gustáva Čipku pred tmou prachu a zabudnutia. Hoci nemáme objasnené všetky detaily jeho života, predsa len sa nám podarilo zhromaždiť dostatok materiálu a pretaviť ho do náčrtu hlavných rysov legionárskeho osudu. Cez jeho život sme sa zároveň pokúsili dotknúť doby, v ktorej žil. Do akej miery sa nám to podarilo, to nech už posúdi čitateľ.

⁵⁵Spomienky Tatiany Čipkovej. (Dokument v archíve Petra Chorváta.)

⁵⁶JUDr. Ján Čipka po ukončení 2. svetovej vojny pôsobil ako vojenský prokurátor v Martine. K jeho tragickému úmrtiu (vypadnutie z balkóna) došlo však v Žiline dňa 6. júna 1945, kde sa nachádzal na služobnej ceste. O okolnostiach jeho tragickej smrti sa aktuálne vyskytli rôzne pochybnosti, ktoré sa rodine v nasledujúcom období nepodarilo dokázať, ani vyvrátiť. MUDr. Ivan Štípala sa z poverenia rodiny vtedy usiloval zistiť, čo sa presne v Žiline stalo, no úradné orgány odmietli vyhovieť jeho žiadosti o otvorenie už zapečatenej rakvy. Lekár, ktorý vykonával súdnu pitvu nebohého, sa ešte po rokoch odmietal s MUDr. I. Štípalom stretnúť a diskutovať na túto tému. Vojenský prokurátor A. R. zrejme tušiac nejaké neznáme súvislosti o nehode svojho kolegu zas jeho matke údajne povedal: „Teta, radšej sa o to nezaujímate!“. Pozri Slovenský biografický slovník A – D, s. 428, Čipka Ján; Spomienky Tatiany Čipkovej na JUDr. Jána Čipku. (Dokument v archíve Petra Chorváta; Z ústnych spomienok MUDr. I. Štípala zaznamenal I. Štípala.)

JÁN GUSTÁV ČIPKA

- 28. september 1881** – sa narodil v Tisovci.
- 10./23. jún 1900** – zmaturoval na rumunskom gymnáziu v sedmohradskom Brašove.
- 12. jún 1900** – signatár študentského manifestu *Pro patria, pro libertate, pro natione!-Litteris et virtuti.* – v Brašove.
- 12. október 1900** – zapísal sa na lekársku fakultu cisársko-kráľovskej univerzity vo Viedni.
- 1903** – absolvoval prezenčnú vojenskú službu ako jednoročný dobrovoľník.
- 12. november 1907** – sobáš so slečnou Emíliou Manicovou v Tisovci.
- 23. august 1908** – narodenie syna Jána.
- 18. október 1909** – narodenie dcéry Viery.
- 9. október 1911** – narodenie dcéry Tatiany.
- 1911 – 1912** – nastúpil do druhého semestra dvojročnej Kráľovskej českej akadémie hospodárskej s poľnohospodárskym zameraním v Táboře.
- 25. júl 1914** – narodenie dcéry Márie.
- 1. august 1914** – pravdepodobne narukoval k náhradnému práporu marmarošihot'ského 85. pluku spoločnej rakúsko-uhorskej armády.
- 17. máj 1915** – zajatý ruskou armádou v Haliči.
- máj 1915 – jún 1917** – v zajatí na rôznych miestach cárskeho Ruska.
- 24. jún 1917** – dobrovoľne vstúpil do česko-slovenských légii v Rusku; pridelená hodnosť podporučík.
- 21. júl 1917** – dostavil sa k formujúcemu sa 7. československému streleckému pluku „Tatranskému“ a dočasne poverený velením jeho 12. roty.
- 14. august 1917** – menovaný riadnym veliteľom 12. roty 7. československého streleckého pluku „Tatranského“.
- 8. október 1917** – účastník rezolúcie *Všetkým Slovákom v Amerike*, prijatej na zhromaždení legionárov – Slovákov v Brzezanoch.
- 6. január – 26. február 1918** – absolvoval kurz pre veliteľov rôt a práporov v Pirjatíne usporiadaný pri 2. divízii česko-slovenských légii.
- 17. máj 1918** – nešťastnou náhodou spadol pod kolesá idúceho vlaku na stanici Bolotnaja.
- 1. jún 1918** – zomrel na následky ťažkého úrazu v železničnej nemocnici v Tomsku.
- 2. jún 1918** – pochovaný na Voznesenskom cintoríne v blízkosti železničnej stanice Tomsk II.